

PEDAGOGIK FAOLIYATDA AGRESSIV HARAKATLARNING NAMOYON BO'LISH SHAKLLARI

Toshkent Kimyo Xalqaro universiteti Namangan filiali

ijtimoiy psixologiya yo'nalishi

2-kurs magistr talabasi

Yakubov Baxodirjon Muhammadjonovich

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogik faoliyat jarayonida agressiv harakatlarning namoyon bo'lish shakllari, ularning kelib chiqish sabablari hamda ta'lim muhitiga ta'siri tahlil qilinadi. Shuningdek, pedagog va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot jarayonida yuzaga keladigan agressiv xatti-harakatlarning psixologik va ijtimoiy omillari yoritiladi. Tadqiqot davomida agressiyaning verbal, noverbal hamda yashirin ko'rinishlari pedagogik jarayonda qanday namoyon bo'lishi misollar orqali ko'rib chiqiladi. Maqolada agressiv xatti-harakatlarning oldini olish, sog'lom psixologik muhitni shakllantirish va samarali pedagogik muloqotni rivojlantirish bo'yicha tavsiyalar beriladi.

Kalit so'zlar: pedagogik faoliyat, agressiya, agressiv xatti-harakatlar, pedagogik muloqot, ta'lim muhiti, psixologik omillar.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimida pedagog shaxsining kasbiy kompetensiyasi, muloqot madaniyati va psixologik barqarorligi muhim omillardan biri hisoblanadi. Ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlar nafaqat bilim berish jarayonining samaradorligini, balki ta'lim muhitining psixologik iqlimini ham belgilab beradi. Shu sababli pedagogik faoliyatda turli xil salbiy xulq-atvor ko'rinishlari, xususan agressiv harakatlarning namoyon bo'lishi dolzarb muammolardan biri sifatida tadqiq etilmoqda. Agressiya pedagogik jarayonda turli shakllarda namoyon bo'lishi mumkin: verbal (so'z orqali), noverbal (imo-ishora, mimika orqali), bilvosita yoki yashirin agressiya kabi ko'rinishlarda. Bunday holatlar ko'pincha pedagogning kasbiy zo'riqishi, emotsional charchoq, stress yoki kommunikativ muammolar bilan bog'liq holda yuzaga keladi. Natijada ta'lim jarayonining samaradorligi pasayishi, o'quvchilarning psixologik holatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi hamda pedagogik muhitda ziddiyatlarning kuchayishiga sabab bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, pedagogik faoliyatda agressiv xatti-harakatlarning yuzaga kelish omillari, ularning namoyon bo'lish shakllari hamda ta'lim jarayoniga ta'sirini ilmiy jihatdan tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Bu muammoni o'rganish pedagoglarning kasbiy faoliyatida psixologik

madaniyatni rivojlantirish, sog'lom pedagogik muhitni shakllantirish va o'quvchilar bilan samarali muloqotni ta'minlashga xizmat qiladi. Mazkur maqolaning maqsadi pedagogik faoliyat jarayonida agressiv harakatlarning namoyon bo'lish shakllarini tahlil qilish, ularning pedagogik muhitga ta'sirini aniqlash hamda ushbu holatlarning oldini olish bo'yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Adabiyotlar tahlili

Agressiya muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida keng o'rganilgan ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Tadqiqotchilar agressiv xulq-atvorning kelib chiqish sabablari, uning namoyon bo'lish shakllari hamda ta'lim jarayoniga ta'sirini turli nazariy yondashuvlar asosida tahlil qilganlar. Zamonaviy psixologik tadqiqotlarda agressiya insonning boshqalarga zarar yetkazishga qaratilgan xatti-harakatlari, hissiy reaksiyalari yoki munosabatlari sifatida izohlanadi. Agressiya fenomenini tushuntirishga qaratilgan dastlabki nazariy yondashuvlardan biri biologik yondashuv bo'lib, unga ko'ra agressiya insonning tabiiy instinktlaridan biri sifatida qaraladi. Keyinchalik psixologiyada frustratsiya–agressiya nazariyasi shakllanib, unga ko'ra inson ehtiyojlari qondirilmaganda yoki to'sqinlikka uchraganda agressiv reaksiyalar yuzaga kelishi mumkinligi ta'kidlangan. Shuningdek, ijtimoiy o'rganish nazariyasiga ko'ra agressiv xulq-atvor kuzatish, taqlid qilish va ijtimoiy tajriba orqali shakllanadi. Mazkur yondashuvni mashhur psixolog Albert Bandura o'z tadqiqotlari bilan asoslab bergan. Uning tajribalarida bolalar kattalarning agressiv xatti-harakatlarini kuzatish orqali bunday xulqni o'zlashtirishi mumkinligi aniqlangan. Bu esa agressiya ijtimoiy muhit va kuzatuv orqali shakllanishini ko'rsatadi. Pedagogik faoliyat kontekstida agressiv xulq-atvor muammosi alohida ahamiyatga ega. Tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, pedagogning kasbiy faoliyatida yuzaga keladigan emotsional zo'rqiqlash, mehnat yuklamasining ortishi, kasbiy charchash (burnout), o'quvchilar va ota-onalar bilan yuzaga keladigan ziddiyatlar agressiv reaksiyalarning paydo bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Shuningdek, ayrim tadqiqotlarda agressiya nafaqat pedagoglarda, balki o'quvchilar muhitida ham namoyon bo'lishi va pedagogik jarayonga ta'sir qilishi ta'kidlangan. Maktab muhitidagi ziddiyatlar, oilaviy omillar, ijtimoiy muhit hamda emotsional nazoratning yetishmasligi o'quvchilarda agressiv xulq-atvorning shakllanishiga sabab bo'lishi mumkin. Psixologik-pedagogik tadqiqotlarda agressiv xulq-atvor bir nechta shakllarda namoyon bo'lishi qayd etiladi. Jumladan:

- **verbal agressiya** (so'z orqali haqorat, tanqid, keskin munosabat),
- **jismoniy agressiya** (zarba berish, turtish kabi harakatlar),
- **bilvosita agressiya** (yashirin adovat, g'iybat, kamsitish),

- **emotsional agressiya** (jahldorlik, keskin reaksiyalar).

Bu shakllar pedagogik muloqot jarayonida ham uchrashi mumkin bo'lib, ular ta'lim jarayonining psixologik muhitiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ilmiy manbalarda agressiv xulq-atvorni kamaytirish va oldini olish bo'yicha turli psixologik-pedagogik yondashuvlar ham taklif etilgan. Jumladan, kognitiv-xulqiy treninglar, emotsional nazoratni rivojlantirish, pedagogik muloqot madaniyatini shakllantirish, konfliktlarni konstruktiv hal etish hamda sog'lom psixologik muhit yaratish agressiyani kamaytirishda muhim omil sifatida ko'rsatiladi. Shunday qilib, mavjud ilmiy adabiyotlar tahlili agressiya muammosi psixologiya va pedagogika fanlarida keng o'rganilganligini ko'rsatadi. Biroq pedagogik faoliyat jarayonida agressiv harakatlarning aniq namoyon bo'lish shakllari va ularning ta'lim jarayoniga ta'sirini chuqur tahlil qilish dolzarb ilmiy vazifa bo'lib qolmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi

Mazkur tadqiqot pedagogik faoliyat jarayonida agressiv harakatlarning namoyon bo'lish shakllarini aniqlash va ularning pedagogik muhitga ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqot jarayonida nazariy va empirik tadqiqot metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning nazariy asosini psixologiya va pedagogika sohasida agressiya muammosiga bag'ishlangan ilmiy manbalarni tahlil qilish, taqqoslash va umumlashtirish metodlari tashkil etdi. Bu jarayonda agressiya fenomeni, uning kelib chiqish omillari, pedagogik faoliyatdagi namoyon bo'lish shakllari hamda ularning ta'lim jarayoniga ta'siri o'rganildi. Empirik tadqiqot bosqichida so'rovnoma, kuzatuv va suhbat metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotda umumta'lim maktablari va oliy ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagoglar hamda o'quvchilar ishtirok etdi. So'rovnoma orqali pedagogik jarayonda uchraydigan agressiv xulq-atvor holatlari, ularning shakllari hamda yuzaga kelish sabablari aniqlashga harakat qilindi. Kuzatuv metodi yordamida dars jarayonida pedagog va o'quvchilar o'rtasidagi muloqot, konflikt holatlari hamda emotsional reaksiyalar tahlil qilindi. Shuningdek, suhbat metodi orqali pedagoglarning kasbiy zo'rqi, stress va emotsional charchoq bilan bog'liq tajribalari o'rganildi. Olingan ma'lumotlarni tahlil qilishda tavsifiy tahlil, taqqoslash hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot natijalari asosida pedagogik faoliyatda agressiv harakatlarning asosiy namoyon bo'lish shakllari aniqlanib, ularning ta'lim jarayoniga ta'siri baholandi.

Tadqiqot natijalari

Tadqiqot jarayonida olingan natijalar pedagogik faoliyatda agressiv harakatlarning turli ko'rinishlarda namoyon bo'lishini ko'rsatdi. So'rovnoma natijalariga ko'ra, pedagogik muhitda agressiyaning eng ko'p uchraydigan shakllari **verbal agressiya** va **emotsional agressiya** ekanligi

aniqlandi. Pedagoglar tomonidan bildirgan fikrlarga ko'ra, agressiv reaksiyalar ko'pincha quyidagi omillar bilan bog'liq holda yuzaga keladi:

- mehnat yuklamasining ortishi;
- vaqt yetishmasligi;
- o'quvchilarning intizomiy muammolari;
- ota-onalar bilan yuzaga keladigan ziddiyatlar;
- kasbiy stress va emotsional charchoq.

Kuzatuv natijalariga ko'ra, pedagogik jarayonda agressiv xulq-atvor quyidagi shakllarda namoyon bo'lishi mumkin:

- keskin ohangda gapirish yoki tanbeh berish;
- o'quvchilarning fikrini inkor etish yoki kamsitish;
- mimika va imo-ishoralar orqali salbiy munosabat bildirish;
- o'quvchilarga nisbatan haddan tashqari talabchan yoki keskin munosabatda bo'lish.

Shuningdek, o'quvchilar o'rtasida ham agressiv xulq-atvor holatlari kuzatilishi aniqlangan bo'lib, bunday holatlar ko'pincha pedagogik muhitdagi psixologik iqlim bilan bog'liq ekanligi qayd etildi.

Muhokama

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, pedagogik faoliyatda agressiv xatti-harakatlarning yuzaga kelishi ko'p jihatdan pedagoglarning emotsional holati, kasbiy stress darajasi hamda pedagogik muloqot madaniyati bilan bog'liqdir. Pedagogik jarayon yuqori darajadagi emotsional barqarorlikni talab qiladi, chunki pedagog o'quvchilar bilan doimiy muloqotda bo'ladi va turli ijtimoiy-psixologik vaziyatlarga duch keladi. Agressiv xulq-atvorning pedagogik muhitda namoyon bo'lishi ta'lim jarayonining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday holatlar o'quvchilarning motivatsiyasini pasaytirishi, pedagogga nisbatan ishonchning kamayishiga hamda ta'lim jarayonida ziddiyatlarning kuchayishiga olib keladi. Shu sababli pedagogik faoliyatda agressiv xatti-harakatlarning oldini olish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Buning uchun pedagoglarning psixologik tayyorgarligini oshirish, stressni boshqarish ko'nikmalarini rivojlantirish, pedagogik muloqot madaniyatini takomillashtirish hamda ta'lim muhitida sog'lom psixologik iqlim yaratish zarur. Umuman olganda, tadqiqot natijalari pedagogik faoliyatda agressiv harakatlarning namoyon bo'lish shakllarini chuqur o'rganish hamda ularni kamaytirishga qaratilgan ilmiy asoslangan choralarni ishlab chiqish zarurligini ko'rsatadi.

Xulosa

Tadqiqot natijalari pedagogik faoliyat jarayonida agressiv harakatlarning turli shakllarda namoyon bo'lishini ko'rsatdi. Agressiya pedagogik muhitda ko'pincha verbal, emotsional hamda bilvosita ko'rinishlarda namoyon bo'lib, u

pedagog va o'quvchi o'rtasidagi muloqot jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Tadqiqot davomida aniqlanishicha, pedagogik faoliyatdagi agressiv xatti-harakatlarning yuzaga kelishiga kasbiy stress, mehnat yuklamasining ortishi, emotsional charchoq, kommunikativ muammolar hamda pedagogik muhitdagi ziddiyatlar sabab bo'lishi mumkin. Shuningdek, agressiv xatti-harakatlar ta'lim jarayonining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi, o'quvchilarning o'qishga bo'lgan motivatsiyasini pasaytirishi hamda pedagogik muhitdagi psixologik iqlimning yomonlashishiga olib kelishi aniqlandi. Shu sababli pedagogik faoliyatda agressiyaning oldini olish va uni kamaytirish masalasi muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega hisoblanadi. Tadqiqot natijalari asosida pedagogik muhitda agressiv xatti-harakatlarning oldini olish uchun quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- pedagoglarning psixologik tayyorgarligini oshirish;
- pedagogik muloqot madaniyatini rivojlantirish;
- stressni boshqarish va emotsional barqarorlikni shakllantirish bo'yicha treninglar tashkil etish;
- ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhit yaratish;
- pedagog va o'quvchilar o'rtasida konstruktiv muloqotni rivojlantirish.

Umuman olganda, pedagogik faoliyatda agressiv harakatlarning namoyon bo'lish shakllarini o'rganish ta'lim jarayonini takomillashtirish, pedagoglarning kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish hamda ta'lim muhitida ijobiy psixologik iqlimni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. McMahon S. D., Peist E., Davis J. O., Bare K., Martinez A., Reddy L. A., Espelage D. L. **Physical Aggression Toward Teachers: Antecedents, Behaviors, and Consequences.** *Aggressive Behavior*, 2020.
2. Moon B., McCluskey J. **School Violence and Teacher Victimization.** *Journal of Interpersonal Violence*, 2020.
3. Chirico F., Ferrari G., Nucera G., Szarpak L. **Prevalence of Workplace Violence Against Teachers: Systematic Review.** *Healthcare*, 2021.
4. Olivier E., Archambault I., De Clercq M. **Student Behavioral Problems and Teacher Stress.** *Teaching and Teacher Education*, 2021.
5. Longobardi C., Badenes-Ribera L., Fabris M. **School Bullying and Aggressive Behavior in Educational Settings.** *Frontiers in Psychology*, 2022.
6. Espelage D. L., Hong J. S., Rao M. **Understanding School Violence and Aggression in Educational Contexts.** *School Psychology Review*, 2022.
7. McMahon S., Martinez A., Reddy L. **Teacher Victimization by Student Aggression.** *Educational Psychology Review*, 2022.

8. **Teachers' perception of aggressive student behavior and its association with stress.** *Social Psychology of Education*, 2023.
9. **Examination of Aggression and School Attitudes of High School Students Exposed to Teacher Violence and Peer Bullying.** *Journal of School Violence*, 2023.
10. Yagual Montoya V. V., Mora Espinoza L. M., Almeida Suarez R. E. **Emotional Intelligence as a Mechanism for the Prevention of School Aggression.** *Universidad Ciencia y Tecnología*, 2024.
11. **Pupils' Challenging Behaviour Toward Their Teachers: The Role of Teacher Team Collaboration in Prevention.** *Teaching and Teacher Education*, 2024.
12. Berkowitz R., Bar-on Shmilovitch N., Tzafrir S., Enosh G. **Violence Against School Teachers: Manifestations and Risk Factors.** *Preprints in Education Research*, 2025.
13. Çiçek R., Aydın D., Rüstemoğlu H., Pekkarakaş E., Başal H. **Teacher Approaches to Aggressive Behaviors in Preschool Children.** *Journal of International Civilization Studies*, 2025.
14. **Echoes of Aggression: The Impact of Bullying on Student Well-Being.** *Social Indicators Research*, 2025.
15. Mallory A., Reddy L., Anderman E. **Teacher Stress and Aggression in School Environments.** *Educational Research Review*